

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore (Pakistan)
Vol: 2, July-December 2016, pp91-95

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2017ء، مسلسل شمارہ 2

☆ ڈاکٹر افتخار احمد سلہری

لوک ادب راہیں سلاطین دلی دے عہد دا ویروا

Abstract

In this article the writer has described the reign of the sultan's of Dilli through folk literature. In the beginning of the article the writer has discussed that the sultans of Dilli ruled over Hindustan till 1526. After that he has discussed that there was no unity among the sultans. Brothers used to quarrell among themselves. That is why Babar defeated Ibrahim Lodhi in the war of pani patt and laid down the foundation of Mughal empire and in this way the reign of Sultans was ended.

شہاب الدین محمد غوری دے ہندوستان نوں فتح کرن توں ای اتھتھے ترکاں دی حکومت قائم ہو گئی سی۔ تواریخ کاراں باہر دے پہلے توں پہلاں دے راج نوں سلاطین دلی داناں دتا اے۔ سلاطین دی حکومت ہندوستان وچ 1526ء تیکر قائم رہی۔ اتھتھے اوہناں کس طرح حیاتی گزاری، کس طرح حکومت کیتی تے ایتھوں دے وسیب نوں کیہ دتا؟ ایہہ موضوع ایس اعتبار نال ڈھیر اہم اے کیوں جے عام تصویر ایہدے بارے وگاڑ کے پیش کیتی جاندی اے۔ کیوں جے ایس سے دی پنجاب بارے پنجابیاں دی لکھی ہوئی کوئی تاریخ نہیں ملدی۔ اوہدوں تیکر پنجاب اُتے ترکاں دی حکومت قائم ہو چکی سی شاہی مورخ بادشاہاں دی مرضی دیاں تاریخاں لکھ رہے سن پر پنجابی تاریخ دا مہاندرا لوک ادب راہیں ای ویکھیا جاسکدا اے۔ سلطان شہاب الدین محمد غوری نے ہندوستان اُتے کئی حملے کیتے پر کامیابی نہ ملی ایس دے باوجود سلطان نے ہمت نہ ہاری تے اٹھویں واری فیر حملہ کرن دا ارادہ کیتا۔ سجان رائے بٹالوی ہوراں موجب:

”1191ء میں سلطان نے آٹھویں مرتبہ ہندوستان کا قصد کیا۔ شکست کا داغ دل پر اور بہت سے نشیب و فراز نظر میں تھے۔ لشکر کو پوری تیاری کے ساتھ آراستہ کیا تھا۔ یہ فوج ظفر مومج منزلیں طے کرتی بڑھی آرہی تھی کہ ادھر سے رائے پتھو را بھی اپنے سپاہ لے کر نکلا“۔ (1)

سلطان شہاب الدین محمد غوری نوں تران دی پہلی جنگ دی شکست دابڑا افسوس سی۔ ایس لئی اوہنے اک سال تیاری کیتی تے 1192ء وچ دوبارہ تران دے میدان وچ اتریا۔ سلطان شہاب الدین محمد غوری نے اک حکمت عملی دے تحت فوج نوں وکھو وکھ حصیاں وچ ونڈیا تے جنگ شروع کردتی۔ زبردست لڑائی مگروں ایس جنگ دارخ بدل گیا تے ہندوستان وچ مسلماناں دی حکومت دی نینہہ رکھتی گئی۔ پرتھوی راج نوں شکست ہوئی تے اوہ جنگ دے میدان وچوں نس گیا بعد وچ گرفتار ہويا تے قتل کردتا گیا۔ سجان رائے بٹالوی ہو ریں سلطان شہاب الدین محمد غوری تے پرتھوی راج دے وچکار لڑائی بارے انج لکھدے نیں۔

”اگرچہ راجپوتوں نے بڑی دلاوری دکھائی لیکن اس مرتبہ قضا و قدر کے دیوان سے یہ فیصلہ ہو چکا تھا کہ سرزمین ہند سے ہندوؤں کی چار ہزار سالہ حکومت کا سلسلہ قطع ہو جائے اور عنانِ حکومت مسلمانوں کے ہاتھ میں آئے، اس لیے معاملہ دگرگوں ہو گیا۔ نسیم فتح و ظفر کے جھونکوں سے اسلامی جھنڈے کا پھریرا پھڑپھڑانا شروع ہوا۔ ادھر ہندو لشکر پر ادبار کی آندھی چلنے لگی۔ رائے پتھو رانا گہاں فوج مخالف میں گھر کر گرفتار ہوا اور قتل کر دیا گیا۔“ (2)

سلطان شہاب الدین محمد غوری تے پرتھوی راج دے وچکار لڑائی بارے ویروا اک لوک کہانی وچ ایس طرح ملدا اے:

”اوہناں دے وچ بھاڑ پے گئی۔ پرتھوی راج دا اپنے ہتھ نال سر جاوڈھیا ہے۔ شہاب الدین۔ جس ویلے شہاب الدین نیزے تے سر بلند کیتا ہے۔ تکیا ہے تاں جیہڑے راجپوت لڑدے پئے ہان، اوہ وی بھج پین۔ رانا جودھ وزیر اعظم ہويا ہے۔ چوہان ہويا ہے۔ خطاب ہے چوہان دارانا، ایہہ وزیر اعظم ہا پرتھوی راج دا۔ ایس ہتھیار سٹے ہن۔ ہک بندہ ایس قید کیتا نیں۔ دوئے بھج گئے۔ کئی مری گئے۔ دلی خیراں پہنچیاں کہ مسلمان کامیاب ہو گئے نیں۔ دلی مری گئی ہے۔ سنجوگتا ہوراں چنا بنائی ہے۔ مسلماناں دے آون توں اگدوں راجپوتیاں جل کے مر گئیاں ہن۔ ایہہ پہلا بندہ ہے شہاب الدین دلی دے تخت آ کے جھنڈا اسلام دا گڈیا ہے۔“ (3)

کچھ عرصہ غیاث الدین تغلق نے دلی اُتے حکومت کیتی۔ اوہدے مرن مگروں چار دیہاڑے بعد اوہدے پتر سلطان محمد شاہ تغلق نے تخت سانبھ لیا۔ اوس دی سلطنت بوہت وسیع سی۔ سلطان نے تخت تے بیہندیاں ساریاں مالیے دے نظام نوں منظم کیتا۔ ملک دے ہر حصے دی جمع بندی کیتی۔ ایس توں اڈا وہنے ایسے اقدامات کیتے جنہاں پاروں سرکاری آمدن وچ وادھا ہووے۔ اصل وچ سلطان محمد شاہ تغلق سکندر یونانی وانگ پوری دنیا نوں فتح کرنا چاہندا سی۔ ایس سدھرنوں پورا کرن لئی دلی دا خزانہ تھوڑا سی۔ ایس لئی اوہنے تانبے دے سکے بنواکے اوہناں دی قیمت سونے چاندی دے برابر کردتی۔ محمد قاسم فرشتہ ہوراں موجب:

”تانبے اور پیتل کے سکے رائج کرنے کی اصل وجہ یہ ہے کہ محمد تغلق کو سکندر کی ہوس ملک گیری نے نفٹ اقلیم کو فتح کرنے کا شوقین بنا دیا تھا۔ وہ ساری دنیا میں اپنا بول بالا کرنا چاہتا تھا۔ دہلی کا موجودہ خزانہ ان فضول

اخراجات کے لیے کافی نہ تھا۔ اس نے تیسرے ممالک کے نظریہ کو سامنے رکھا اور موروثی سلطنت کی تباہی و بربادی کا خیال دل سے نکال کر اس کی حفاظت اس طرح کرنی چاہی کہ خزانہ سونے اور چاندی کے سکوں سے معمور ہو گیا اور ملک میں تانبے اور پیتل کے سکوں کا رواج کر دیا۔“ (4)

لوکاں نے تانبے تے پتل دے سکے دے کے چاندی دے سکے لے لئے جیہدے پاروں سرکاری خزانے نوں بڑا نقصان ہو یا تے ملک دی تجارت تے وی بھیڑا اثر پیا۔ ایس طرح لوکاں نے گھراں وچ ٹکسالال لالیناں تے سکے بنان لگ پئے۔ حکومت دادیوالیہ نکل گیا۔ انج ای سید خضر نے اپنیاں ناقص پالیسیاں پاروں ملک نوں تباہ تے برباد کر دتا۔ ایس دی وضاحت تھلے دتے گئے اکھان راہیں ہوندی اے:

”تغلق وٹا وگا رسیداں سنج کیتی چودھا“۔ (5)

سلطان محمد تغلق دا اپنا کوئی پتر نہیں سی ایس لئی اوہنے اپنی حیاتی وچ ای اپنے چچیرے بھرا فیروز شاہ تغلق نوں اپنا جانشین مقرر کر دتا۔ سلطان محمد تغلق تے اوہدے جانشین فیروز شاہ تغلق نے سندھ دے جام بابنہ اُتے حملہ کر دتا۔ جدوں اوہناں نے ٹھٹھہ نوں گھیرا پالیا تے ٹھٹھہ دے اک بزرگ شیخ پٹھانے اوہناں نوں بددعا دی جیہدے پاروں محمد تغلق نوں رب دلوں موت آ گئی تے فیروز شاہ تغلق ٹھٹھہ دا محاصرہ چھڈ کے گجرات ول بھج گیا۔ ایس واقعے دی وضاحت ایس اکھان راہیں انج ہوندی اے:

”برکت شیخ پٹھا، ہک مویا ہک ٹھا“۔ (6)

سلاطین دلی دے عہد وچ پنجابی وچ بہت ساریاں واراں لکھیاں گئیاں سن لیکن اوہناں وچوں بابا گورو نانک دیاں روحانی واراں توں اڈ کوئی وی موجود نہیں:

”سکھ مذہب کے پانچویں گورو ارجن (1606ء-1581ء) نے سکھوں کی مقدس کتاب ”گورو گرنتھ صاحب“ 1604ء میں ترتیب دی۔ اس میں گورو صاحبان کی اکیس واریں شامل ہیں۔ چھٹے گورو ہرگوبند (1645ء-1606ء) نے پنجابی کی پرانی مقبول واریں سن کر گرنتھ صاحب والی واروں کی طرز میں مقرر کیں۔ انہیں جن نو واروں کی طرز میں پسند آئیں، انہی کے مطابق گورو صاحبان کی واروں کو گانے کا حکم دیا گیا۔ اسی وجہ سے ان نو واروں کو دھنی والی واریں کہتے ہیں۔“ (7)

ایہناں واراں دا تاریخی پچھوکڑ ایہہ وے کہ ایہناں وچ مقامی سرداراں دی خانہ جنگی دا ذکر اے جیہڑے نکی نکی گل اتے لڑدے سن۔ ”ٹنڈے سراج دی وار“ تن بھراواں دی لڑائی بارے اے۔ دووڈے بھرا سراج دا تھہ وڈھ کے اوہنوں جنگل وچ سٹ آئے سن۔ اسراج دے پیونوں جدوں ایس واقعے دا پتلا لگاتے اوہناں اوہنوں گھر لیا کے تخت اُتے بہا دتا۔ ایہہ منظر ویکھ کے اوہدے وڈے بھرانواں اوہدے تے ہلہ بول دتا۔

بھکلیا شیر سردول رائے، رن مارو و بے

خان سلطان بڈ سورمے، وچ رن دے گجے

خط لکھے ٹنڈا اسراج نوں، پاتشاہی ا بے

ٹکا سارنگ خاں نے، دتا بھر لے (8)

”موسے دی وار“ وچ دو مسلمان سرداراں دے وچکار فساد دی جڑھ عورت سی۔ موسے دی مگنیترا داویاہ کسے ہور نال ہو گیا سی جس پاروں موسیٰ اوہدے خاوند نال لڑائی کردا اے تے آکھدا اے کہ:

چڑھیا موسیٰ بادشاہ، سنیا اے سبھ جگے
ترے سو سٹھ مراتب، اک گوریے ڈگے
دند چٹے وڈ ہاتھیاں، کہو کت ورگے
رت پچھاتی بگلیاں، گھٹ کالی اگے
ایہی کیتی موسیا، کن کری ن اگے (9)

”للا بہلیما دی وار“ وچ دسیا گیا اے کہ للاتے بہلیما دورا چپوت سردار سن جیہناں دے وچکار لڑائی پانی نہ دین دے معاملے توں ہوئی۔ للا پانی دا معاملہ دین دا وعدہ کیتا تے مکر گیا۔ ایس طرح دوواں دے وچکار لڑائی ہوئی تے للا بہلیما دے ہتھوں ماریا گیا:

کال للا دے دیس دا، کھوہیا بہلیما
حصہ چھٹا منائیکے، جل نہروں دیماں
پھراہن ہوئی للانے، رن منڈیاں ڈھیماں
بھیڑ دینہوں ایس مچیا، سٹ پئی عظیماں
سردھر ڈگے کھیت وچ، جیوں واہن ڈھیماں
سردھر ڈگے کھیت وچ، جیوں واہن ڈھیماں
مار للا بہلیم نے رن میں دھر سیمیاں (10)

”سکندر براہم دی وار“ وچ دو مسلمان راجیاں دی لڑائی دا ذکر اے۔ براہم نے کسے براہمن دی دھی نوں اغوا کر کے اوہدی پت لٹن دا ارادہ کیتا۔ براہمن نے سکندر اگے بیتی کیتی کہ اوہدی دھی واپس کروائی جائے۔ سکندر نے براہمن نال لڑائی کیتی تے اوہنوں شکست دے کے کڑی براہمن نوں واپس کردتی:

پاپی خان براہم پر، چڑھ آئے سکندر
بھیڑ دوہاں دا مچیا، بڈرن دے اندر
پھڑیا خان براہم نوں، کر بڈ اڈنبر
بدھا سنگل پائے کے، جن کیلے بندر
اپنا حکم منائیکے، چھڈیا جگ اندر (11)

مکدی گل ایہہ کہ ہندوستان اُتے سلاطین دلی دی حکومت 1526ء تیکر قائم رہی۔ بارہویں صدی دے اخیر تے سلطان شہاب الدین غوری نے

ہندوستان اُتے حملہ کیتا۔ اوہدا ٹاکرا پرتھوی راج نال ہويا۔ شہاب الدین غوری نے پرتھوی راج نوں مار کے دلی اُتے مل مار لئی۔ ایہدے مگروں کجھ عرصہ غیاث الدین تغلق نے دلی اُتے حکومت کیتی۔ اوہدے مگروں اوہدے پتر سلطان محمد شاہ تغلق نے تخت سانبھ لیا۔ جس دی حکومت وچ سرکاری خزانے نوں ڈھیر نقصان ہويا۔ سلاطین دلی وچ باہمی اتفاق نہیں سی تے بھرا بھراواں دے ویری سن اک دوجے دے خلاف لڑدے رہندے سن۔ ایس توں اڈا وہناں وچکار کدھرے عورت دا حسن تے کدھرے پانی دے مالمیاں پاروں لڑائیاں نظر آؤندیاں نیں۔ ایسے پاروں اخیر ظہیر الدین بابر نے پانی پت دی لڑائی وچ ابراہیم لودھی نوں شکست دے کے مغلیہ حکومت دی بنیہ رکھی تے ایس طرح سلاطین داراج مک گیا۔

حوالے

- 1- سجان رائے بٹالوی، خلاصۃ التواریخ، (مترجم) ناظر حسن زیدی، لاہور: اُردو سائنس بورڈ، دو جا ایڈیشن، 2002ء، ص 205
- 2- اوہی، ص 205
- 3- سعید بھٹا، ”شہاب الدین غوری تے پرتھوی راج“، رویل، 2000ء، ص 70
- 4- محمد قاسم فرشتہ۔ تاریخ فرشتہ (مترجم) عبدالحی خواجہ، مشفق خواجہ، جلد اول، لاہور: المیزان، 2013ء، ص 301
- 5- احسان باجوہ۔ آکھن لوک سیانے، جلد اول لاہور: پنجابی انسٹیٹیوٹ آف لینگویج آرٹ اینڈ کلچر، 2006ء، ص 373
- 6- ثناء چدھر، لوک تواریخ، لاہور: سانجھ، 2008ء، ص 132
- 7- سعید خاور بھٹا، محمد، وارکارِ رتقاء، اورینٹل کالج میگزین، 96-1995ء، ص 318
- 8- اوہی، ص 319
- 9- پیار سنگھ بھوگل، پروفیسر۔ پنجابی ساہت دا اتہاس، امرتسر: سنדר داس اینڈ سنز 1984ء، ص 301
- 10- اوہی، ص 302
- 11- ہرمندر سنگھ، ڈاکٹر۔ پنجابی ساہت دی اتیتی تے وکاش، لدھیانہ: چھیوان ایڈیشن، 1991ء، ص 79-80